

Васильева В.В. Обязательства, которые возникают в процессе заключения договора и вследствие недействительности договора

В статье определяется правовая природа отличных от договорных обязательств, которые возникают в процессе заключения договора и вследствие недействительности договора. Предлагается установление правового регулирования для отдельной группы околдоговорных обязательств, которые включают в себя преддоговорные обязательства, которые возникают в процессе заключения договора, и реституционные обязательства, которые возникают вследствие недействительности договора. Автором выделяются отдельные признаки, характерные для данной группы обязательств.

Ключевые слова: договор, обязательство, преддоговорные обязательства, реституционные обязательства.

Vasilyeva V.V. Obligations that arise out of contract conclusion and its invalidity

This article reveals judicial nature of obligations that differ from contract obligations and which arise out of contract conclusion process and contract invalidity. It is proposed to state legal regulation for some group specified obligations related to agreement concluding precontractual obligations that arise during contract concluding and restitutional obligations arising out contract invalidity. The author points out separate essential elements of such type of obligations.

Keywords: agreement, contract, obligations, precontractual obligations, restitution.

Сліпченко С.О.

НЕВІДЧУЖУВАНІСТЬ ТА НЕВІДДІЛЬНІСТЬ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

УДК 347. 122

Незважаючи на те, що об'єкти особистих немайнових прав були охарактеризовані ще М. М. Агарковим [1, с. 136] у 1938 р. як «...блага, невіддільні від особистості людини», вже у 1941 р. К. А. Флейшиць зазначала, що не можна розуміти їх «невіддільність від особистості» в тому сенсі, ніби вони перестають охоронятися об'єктивним правом після смерті суб'єкта-носія відповідних благ. Навпаки, саме у сфері немайнових правовідносин спостерігається своєрідне явище: те, що було особистим благом людини, не переходячи у спадок, «переживає» свого носія і охороняється правом навіть тоді, коли останній вже не може його використовувати [2, с. 9]. Таку ж позицію згодом зайняв і К. Ф. Єгоров [3, с.

143]. Висновок про можливість існування об'єктів особистих немайнових прав самостійно (автономно), наштовхнув інших вчених на думку, що вони не зливаються з особою [4, с. 28] (носієм), а тому є віддільними [5, с. 144], і, більше того, можуть бути відчужені за життя людини [6, с. 9], у тому числі за допомогою правочину. Так, І. В. Єлісєєв, розглядаючи договір комерційної концесії, вказує на те, що за даним договором можуть бути передані ділова репутація та комерційний досвід їх носіїв [7, с. 632–633]. Разом із тим, точка зору про те, що особисті немайнові блага є невідчужуваними та невіддільними, на сьогодні залишається переважаючою в теорії цивільного права [8, с. 148; 9, с. 191; 10, с. 197; 11, с. 532; 12, с. 137].

Існування різних, а іноді й протилежних та взаємовиключних підходів до вирішення тієї чи іншої проблеми ускладнює для законодавця побудову нормативно-правових актів, які б відповідали вимогам чіткості, ясності та зрозумілості, що, у свою чергу, ускладнює їх ефективне застосування. Наведене вказує на актуальність подібних досліджень.

Виходячи з означеного вище, метою цієї статті є встановлення можливості відчуження та відділення об'єктів особистих немайнових прав від їх осіб-носіїв, чи навпаки, неможливості такого відчуження і відділення.

Розпочинаючи аналіз наведених точок зору про можливість відокремлення і відчуження особистих немайнових благ, в інтересах методології наукового дослідження необхідно спочатку визначитися з поняттями (єдиним розумінням, хоча б у межах цієї роботи) «невідчужуваність» і «невіддільність» об'єкта. Зазначені поняття у більшості випадків використовуються та розкриваються в теорії права як тотожні. Так, у правовій літературі відчуженням називається відмова від чогось, позбавлення чогось назавжди [13, с. 163], а невідчужуваність розкривається як нерозривний зв'язок об'єкта із суб'єктом-носієм, неможливість відокремити його від конкретної особи [14, с. 231]. При цьому робиться акцент на тому, що нерозривний зв'язок вказує на неможливість передачі, надання блага третім особам [15, с. 329]. У свою чергу, невіддільність

у юридичній літературі також розкривається як тісний зв'язок з носієм [10, с. 197], нерозривність [16, с. 300].

У цілому погоджуючись із наведеними визначеннями, необхідно зазначити, що в деяких випадках є підстави вважати, що за змістом «невідчужуваність» та «невіддільність» не завжди співпадають. Так, якщо виходити з того, що відчужувати щось – означає робити його чужим [17, с. 767], то відчуження – це зміна стану присвоєності тих чи інших благ, процес, у результаті якого об'єкт стає чужим для первісного обладателя і своїм – для набувача [18, с. 7]. Наведене дозволяє стверджувати, що відчужуваність – це здатність об'єкта стати чужим для його обладателя. У свою чергу, використовуючи правило дихотомії для побудови понять, отримуємо невідчужуваність як нездатність об'єкта стати чужим для його обладателя.

Оскільки поділ на своє та чуже існує тільки в соціумі, то відчужуваність чи невідчужуваність – це соціальна властивість (оцінка) об'єкта. З точки зору цивільного обороту, відчуження являє собою лише один, але не єдиний спосіб реалізації цивільної оборотоздатності [19, с. 86–89].

Разом із тим, віддільність чи невіддільність об'єкта вказує на його природну властивість, на натуральну оборотоздатність. Невіддільність – це такий нерозривний зв'язок блага зі своїм носієм (обладателем), який створює неможливість фізично відокремити його від конкретної особи [14, с. 231]. Зв'язок є настільки нерозривним, що зникнення суб'єкта тягне за собою припинення чи зникнення об'єкта. Віддільність, у свою чергу, свідчить, що благо не зливається з особою-носієм, вказує на його здатність до відокремлення від суб'єкта, на можливість автономного (незалежного) існування об'єкта як такого.

Використовуючи до наведених понять такий спосіб аналізу, як тетратомія, спробуємо побудувати з них систему із чотирьох складових, щоб дослідити їх співвідношення. Поєднуючи пару «відчужуваність» та «невідчужуваність» із парою «віддільність» та «невіддільність», отримуємо чотири можливі варіанти: невіддільні але відчужувані; невіддільні та невідчужувані; віддільні

але невідчужувані; віддільні та відчужувані. Проекціюючи наведену тетратомію на об'єкти, необхідно зазначити, що навряд чи можна віднайти такий об'єкт, який був би невіддільним, але відчужуваним. Це пов'язано з тим, що віддільність (натуральна оборотоздатність [19, с. 71]) є передумовою цивільної оборотоздатності [19, с. 71], одним із способів реалізації якої є відчуження. Тому якщо об'єкт невіддільний, то він і не може бути відчуженим.

Зроблений висновок дозволяє стверджувати, що серед невіддільних можуть існувати тільки невідчужувані блага, тобто ті, які є невіддільними та невідчужуваними. До цієї групи входять, наприклад, такі об'єкти, як життя, здоров'я людини, її особиста недоторканність тощо. У такому випадку, дійсно, поняття «невідчужувані» та «невіддільні» можна використовувати як тотожні, хоча й із певною долею умовності.

Наступна група – це блага віддільні але невідчужувані. До неї можна, наприклад, віднести такі відомі об'єкти, як речі, вилучені з обороту. Вони мають матеріальну сутність, просторові межі, завдяки чому з легкістю об'єктивуються зовні. Ця властивість створює можливість передавати їх, відділяти від суб'єкта. Тобто вони віддільні, як за життя, так і після смерті свого володільця. Разом із тим, вилучення їх із цивільного обороту вказує на наявність такої ознаки, як невідчужуваність. До віддільних але невідчужуваних можна віднести й результати творчої, інтелектуальної діяльності. Наприклад, після смерті автора його художній твір продовжує існувати автономно, тобто відділяється від свого творця. Більше того, автономність цих нематеріальних благ створює об'єктивну можливість доступу до них третім особам, дає можливість використовувати їх у відриві від автора. Але при цьому об'єкт залишається невідчужуваним.

І остання група тетратомії – віддільні та відчужувані блага. Найбільш яскраво остання група простежується на прикладі речей, які не вилучені з обороту. Наприклад, за договором дарування дарунок не тільки відділяється від дарувальника, а й відчужується від нього.

Таким чином, відчужуваність – це здатність об'єкта стати чужим для первісного обладателя і своїм – для набувача, а невідчужуваність – нездатність. Це соціальні властивості об'єкта і, здебільшого, відображають ставлення суб'єкта до об'єкта, як до свого чи чужого. Віддільність вказує на те, що благо не зливається з особою-носієм, на його здатність до відокремлення від суб'єкта, на можливість автономного (незалежного) існування об'єкта від особи, якій він належав. Відповідно, невіддільність – це такий нерозривний зв'язок блага зі своїм носієм, який створює неможливість фізично відокремити його від особи-носія. Використання до наведених понять методу тетратомії дозволяє стверджувати, що відчуження може як супроводжуватись відділенням об'єкта, так і не супроводжуватись. У свою чергу, відділення блага також може як супроводжуватись його відчуженням, так і не супроводжуватись. Наприклад, речі, які власник передає іншій особі у користування або на зберігання, відділяються від одного суб'єкта та переходять до іншого, але при цьому відчуження не відбувається. Інший приклад. Якщо за договором купівлі-продажу сторони домовилися, що право власності на річ до покупця перейде в момент укладення договору, а продана річ буде передана через десять днів після його укладення, то маємо випадок, коли спочатку здійснюється відчуження, а через десять днів – відділення об'єкта.

Тепер розглянемо точку зору тих вчених, які стверджують, що особисті немайнові блага є відчужуваними чи, навпаки, невідчужуваними за життя людини.

Проекціюючи поняття відчужуваності на об'єкти особистих немайнових прав, необхідно враховувати, що більшість з них об'єктивуються та отримують зовнішню форму свого прояву за допомогою матеріального носія. Наприклад, реєстрація в актах цивільного стану імені, фіксація зображення на картинах, малюнках, фотоплівках тощо. Інші нематеріальні блага можуть об'єктивуватися через фотографічну матрицю, кінофільми, діафільми, відеодиски, карти, грамплатівки, магнітні записи, магнітні та оптичні диски, дискети для ЕОМ, флешки, мікрофільми, діафіль-

ми, магнітні стрічки, компакт-диски, автобіографії, резюме, характеристики, особові листки, трудові книжки, особові картки, трудові угоди, розписки, заяви, пояснювальні записки, пропозиції, скарги, заповіти тощо. При цьому необхідно наголосити, що не можна ототожнювати нематеріальне благо та його матеріальний носій, за допомогою якого воно об'єктивується. Об'єкти особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, які отримали об'єктивацію, персоніфікують свого носія та мають здебільшого інформаційний характер. Наприклад, ім'я – персоніфікує особу та виконує функцію формування, зберігання та передачі відомостей про неї, про її риси, вчинки, навички тощо. Зображення, як відображення на матеріальному носії індивідуального вигляду людини, взятого в певний момент часу [20, с. 59], тобто також персоніфікує особу. Очевидно, що з переходом матеріального носія нематеріальні блага не розпочинають персоніфікувати набувача. Тобто, нематеріальні об'єкти не стають чужими для їх носія та своїми для набувача (власника) матеріального носія.

Таким чином, якщо невідчужуваність об'єктів – це неможливість за допомогою будь-яких дій (правомірних чи неправомірних) зробити їх чужими, віддалити від себе, то можна стверджувати, що нематеріальні блага є невідчужуваними в силу свого чітко вираженого особистого характеру. Цей висновок ґрунтується на тому, що поняття «відчуження» позначає віддалення від себе, перетворення свого блага на чуже. Разом із тим, хотілося б відзначити, що кожне правило має свої винятки. І таким винятком стосовно невідчужуваності (відчужуваності) є об'єкт права участі у товаристві (ст. 100 ЦК України). Адже якщо узагальнити висловлені у правовій літературі підходи до визначення поняття об'єкта права участі у товаристві [21, с. 7; 22, с. 40; 23, с. 34; 24, с. 125], то воно може бути представлене у наступному вигляді – це певна юридична процедура, що являє собою систему послідовних, визначених нормами права дій учасника товариства, спрямованих на управління товариством. Об'єктивуючись за допомогою зовнішніх форм позитивного права та відособлюючись за допо-

могою реєстраційно-облікової процедури участь у товаристві, як нематеріальне благо, здатне, відповідно до чинного законодавства, відчужуватись. Такий висновок підтверджується і аналізом, наприклад, ст. ст. 127, 135, 137, 147 ЦК України, які передбачають можливість відчуження частки (до якої входить участь у товаристві) учасника іншим особам.

Що стосується невіддільності чи віддільності об'єктів особистих немайнових прав, то ті з них, які були об'єктивовані за життя особи-носія й набули зовнішнього характеру, після смерті останнього не зникають, а отже є віддільними, можуть існувати автономно після його смерті. На підтвердження їх віддільності можна навести наступні приклади: сьогодні ми їмо торт під назвою «Наполеон», ходимо в театр ім. Т. Г. Шевченка, їздимо по вулиці О. С. Пушкіна, вчимося у ВНЗ ім. Ярослава Мудрого, ім. Василя Стефаника, можемо, завдяки зображенням, які збереглися, уявити собі зовнішність Юлія Цезаря, Петра I, Джорджа Вашингтона, познайомитися з фрагментами приватного життя Мерлін Монро, Зорге, прочитати особисті листи принцеси Діани тощо. Виникаючи за життя людини, ці блага в результаті здатності проявлятися зовні (об'єктивуватись), у подальшому можуть існувати самостійно (автономно), оскільки не зливаються з особою і, у більшості випадків, не зникають з її смертю. При цьому віддільність зовсім не свідчить, за винятком участі у товаристві, про те, що зазначені об'єкти стають чужими для їх носіїв. Вони продовжують персоналізувати останніх навіть після їх смерті.

Дослідження об'єктивованих нематеріальних благ дозволяє стверджувати, що вони здатні до автономного існування й за життя особи-носія, що створює можливість їх використання у відриві від останнього. Наприклад, використання імені фізичної особи у назві юридичної особи як персонажу в літературному творі, зображення у рекламі, відомостей про особисте життя у художньому творі чи газетній статті тощо. До віддільних об'єктів належать ім'я фізичної особи, її зображення, честь, ділова репутація, інформація, житловий простір, відомості про особисте життя, особисті папери, кореспонденція, участь у товаристві.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що за загальним правилом об'єкти особистих немайнових прав є невідчужуваними від свого носія в силу своєї природи. Проте, це не позбавляє ту групу розглянутих благ, які здатні об'єктивуватися через форму їх втілення, доступну для сприйняття людськими органами чуття, існувати окремо від свого носія, тобто бути віддільними. До таких об'єктів можна віднести: ім'я фізичної особи, її зображення, честь, ділову репутацію, житловий простір, інформацію, відомості про особисте життя, особисті папери (листування, телеграми, телефонограми), телефонні розмови, зафіксовані на матеріальному носії, телеграфні повідомлення, інші види кореспонденції, участь у товаристві. Ця група об'єктів, подібно до результатів інтелектуальної, творчої діяльності, здатна до автономного існування та входить, окрім участі у товаристві, до групи віддільних, але невідчужуваних. Участь у товаристві є від'ємним і відчужуваним благом.

Зроблені висновки вказують на потребу подальших наукових досліджень. Так, оскільки зміст і природа будь-якого суб'єктивного права зумовлені властивостями їх об'єктів, то встановлення віддільності та навіть відчужуваності деяких нематеріальних благ вказує на необхідність перевірки знань про зміст і природу прав на них, про межі здійснення, про зміст особистих немайнових правовідносин та їх місце у предметі цивільного права, про механізм регулювання відносин, що виникають з приводу особистих немайнових благ тощо.

1. *Гражданское право. Учебник. Ч. 1 / М. М. Агарков, С. Н. Братусь, Д. М. Генкин, М. С. Липецкер, и др.; Отв. ред.: Миколенко Я.Ф., Орловский П.Е. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. – 279 с.*
2. *Флейшиц Е. А. Личные права в гражданском праве Союза ССР и капиталистических стран / Е. А. Флейшиц. – М.: Юриздат. НКЮ СССР, 1941. – 207 с.*
3. *Егоров К. Ф. Личные неимущественные права граждан СССР / К. Ф. Егоров // *Вопр. сов. права: ученые зап. ЛГУ. Сер. юрид. наук.* – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1953. – № 151, вып. 4. – С. 139–157.*
4. *Мезрин Б. Н. Личные неимущественные отношения в предмете советского гражданского права / Б. Н. Мезрин // *Актуал. проблемы**

- гражд. права. Межвузов, сб. науч. тр. / Отв. ред. В. Ф. Яковлев. – Свердловск: Изд-во Свердлов, юрид. ин-та, 1986. – С. 25–33.
5. Спасибо-Фатеева И. В. Парные права или еще одна попытка разобраться с личными неимущественными правами и раскрыть значимость категории «парные права» и их виды / И. В. Спасибо-Фатеева // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. ст. и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. – К. : Юринком Унтер, 2010. – 1040 с. – С. 139–165.
 6. Тагайназаров Ш. Гражданско-правовое регулирование личных неимущественных прав граждан в СССР / Ш. Тагайназаров. – Душанбе: Дониш, 1990. – 213 с.
 7. Гражданское право : учебник. Ч. 2 / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : ПРОСПЕКТ, 1998. – 784 с.
 8. Учебник гражданского права. Ч. 1 / под общ. ред. Т. И. Плларарионовой, Б. М. Гонгало, В. А. Плетнева. – М., 1998. – 384 с.
 9. Гражданское право Украины : [учебник для вузов системы МВД Украины] : в 2-х ч. Ч. 1 / А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка и др. ; под ред. проф. А. А. Пушкина, доц. В. М. Самойленко. – Х. : Ун-т внутр. дел ; Основа, 1996. – 440 с.
 10. Тархов В. А. Гражданское право. Общая часть : курс лекций / В. А. Тархов ; ред. Рыбаков В. А. – Чебоксары : Чув. кн. изд-во, 1997. – 331 с.
 11. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : моногр. / Р. О. Стефанчук ; відп. Ред. Я.М. Шевченко. – К. : КНТ, 2008. – 626 с.
 12. Сулейменов М. К. Нематериальные блага в системе объектов гражданских прав / М. К. Сулейменов // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. ст. и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. – К. : Юринком Унтер, 2010. – С. 119–138.
 13. Антимонов Б. С. Авторское право / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц. – М. : Юрид. лит., 1957. – 280 с.
 14. Цивільне право України : підручник : у 2-х кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – Кн. 1. – 720 с.
 15. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейный) / рук. автор. коллектива и ответств. ред. О. Н. Садилов. – М. : Юрид. фирма КОНТРАКТ; ИНФРА. – М., 1998. – 448 с.

16. *Гражданское право : учебник. Ч. 1. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : ПРОСПЕКТ, 1996. – 600 с.*
17. *Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Т. 2 / В. Даль. – М. : Рус. яз., 2000. – 779 с.*
18. *Суханов Е. А. Лекции о праве собственности / Е. А. Суханов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 240 с.*
19. *Слипченко С.А. Оборотоспособность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица : моногр. / С. А. Слипченко. – Х. : ФОП Мічуріна Н. А., 2011. – 336 с.*
20. *Красавчикова Л. О. Понятие и система личных неимущественных прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации / Л. О. Красавчикова. – Екатеринбург : Изд-во «Урал. военные вести», 1994. – 200 с.*
21. *Давыдова Г. Н. Юридические процедуры в гражданском праве. Общая характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Г. Н. Давыдова. – Казань, 2004. – 27 с.*
22. *Шевченко Я. Н. Проблемы и перспективы развития гражданского права Украины в соответствии с новым Гражданским кодексом / Я. Н. Шевченко // Україна – Німеччина: розвиток законодавства в рамках Європейського права / ред. кол. : О. Копиленко (співголова), Р. Обершмідт (співголова), С. Бритченко та ін. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – С. 38–44.*
23. *Майданик Р. А. Неимущественные оборотоспособные правоотношения как предмет гражданского права Украины / Р. А. Майданик // Альманах цивилистики : сб. ст. Вып. 1 / под ред. Р. А. Майданика. – К. : Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – С. 32–59.*
24. *Российское гражданское право : учебник : в 2 т. Т. 1 : Общая часть. Вещное право. Наследственное право. Интеллектуальные права. Личные неимущественные права / отв. ред. Е.А.Суханов. – М. : Статут, 2010. – 958 с.*

Слипченко С. О. Невідчужуваність та невіддільність об'єктів особистих немайнових прав

У статті розглядаються питання відчужуваності та невідчужуваності, віддільності та невіддільності об'єктів особистих немайнових прав. Автор доходить висновку, що більшість нематеріальних благ, права на які забезпечують соціальне буття фізичної особи є віддільними, але невідчужуваними.

Ключові слова: особисті немайнові блага, відчужуваність та невідчужуваність нематеріальних благ, віддільність та невіддільність нематеріальних об'єктів.

Слипченко С. А. Неотчуждаемость и неотделимость объектов личных неимущественных прав

В статье рассматриваются вопросы отчуждаемости и неотчуждаемости, делимости и неделимости объектов личных неимущественных прав. Автор приходит к выводу, что большинство нематериальных благ, права на которые обеспечивают социальное бытие физического лица, делимы, но неотчуждаемы.

Ключевые слова: личные неимущественные блага, отчуждаемость и неотчуждаемость нематериальных благ, делимость и неделимость нематериальных объектов.

Slipchenko S.O. Inalienability and inseparability of objects of moral rights

The article examines the questions of alienability and inalienability, separability and inseparability of objects of moral rights. The author comes to the conclusion that most of the intangible benefits, rights that provide social being of an individual are separated but inalienable.

Keywords: moral goods, alienability and inalienability of intangible benefits, separability and inseparability of intangible objects.

Соколовська Ю.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ПОВНОГО ТА КОМАНДИТНОГО ТОВАРИСТВ

УДК 347.72

Актуальність теми даної роботи обумовлена особливістю відповідальності учасників повних товариств і повних учасників командитних товариств за зобов'язаннями товариства. Вони відповідають усім своїм майном, на яке може бути звернено стягнення. Поряд із тим, законодавче регулювання їх цивільно-правової відповідальності характеризується своєю недосконалістю, що призводить до суперечностей при її застосуванні на практиці, а також виникнення дискусій серед науковців.

Питання відповідальності учасників цих видів господарських товариств висвітлювались у наукових працях Г.Ф.Шершеневича,